Ə 74/1034
Абхаз 5/29

Agronom Г. G. ŻELEZNIAĶ

AJMAPA AQNƏP AĶUATANAXI

Eiteigəeiţ M. Aboıajba

Издание Академии абхазского языка и литературы

AQUA—СУХУМ
1930 ş.

40.722
Ж 51
Ѳ 74/1034
Абхаз 5/29
Р 15613

Agronom Г. G. ŻELEZNIAĶ.

Aјmaҭa aqnəҭ aḳuatanaxı.

Eiteigəeiţ M. Aboıajba.

30 100680
ПУБЛИЧНАЯ БИБЛИОТЕКА имени В. И. ЛЕНИНА С.С.С.Р

Издание Академии абхазского языка и литературы.

НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА АБХАЗИИ им. Н. Г. ПАПАСКИР

AQUA—СУХУМ

г. Сухум. Типо-литография ВСНХ
имени Ленина. 4063—1000.

Aɟmaꝑa aqnəꝑ---akuatanaxı.

Ojꝑəi axuşəkusa ɲlan usəs axə azəſtnə iamouɲ akəta nxarra aɸəyra aſtəxra 30-35 ɲraceţkua rqənʒa. (SSR a'Cenţr Nagʒara Ḳomiţeţ 15 deḳabr 1928 ş. rzə iakunaçaz aqnəꝑ).

Anxayə ɟmaꝑala dzədgıəlaarəxyəm.

Eidḳəla SSR a'Cenţr Nagʒara ḳomiţeţ iakunaçeiţ iaahadgəloua axuşəkusaꝑəi aɲlan azə anxaɟa rədgıəlkua rɸə 30-35 ɲracenţkua rqənʒa aɸəyra ſtəçrazə. Irəlşoma anxaɟa as auəs anagʒara? Irəlsoiţ. Eiharaḳ aɸəyra zlaſtərxranə iqou anxaɟa rɸeidḳəlanə ḳolekţivla auəs ruazarouɲ. Aḳolekţiv nxaraɸə amaſəna bziakua rəcxəraala aɸəyra eskıəngıə ieihaxoiţ, iqaloiţ eskıəngıə, xaz-xaz anxara xuɥkua reiha.

Egıa uəs iqazargıə xazə anxara-zaɟkua maḳıana ḳolekţivla zɸeidəzəmḳəlac rɸəyra aſtəxra rəlşoiţ iuadaykuam aiɷɪꝑrakua rəla. Aɟmaꝑa aḳuatan-ala apsarxa auɲ abart aiɷɪꝑrakua ruaḳə, xazꝑəi aɷar nxamyagıə irəlşarꝑ iqou. Ojə ihamouɲ eiha eiɷəu

aarəxga maſənakua, axa ueizgıə exıa ojra-anʒa 5 miluank̦ rqənʒa anxaɟa ɟmaꝑala auəs rueiţ, k̦osul-la, sabanla.

Adgıəl mərɟək̦ua anəł ibzianə auəs azə-umuk̦ua aɸəyra raɟa unatom. ɟmaꝑala ad-gıəl auəs azəura agronom çara işaħoa-ala daaraʒa iuadayəuɲ, znəzənla zənʒagıə oyə daxuom. Izban?

1. Aɟmaꝑa raɟak̦ əçnarpauam, ianreihau 8-9 sanţimeţra reiha içalom. Ibzianə aɟaoıua-razə iataxəuɲ amxəuəsta nəł 13-18 sanţi-meţra rqənʒa arəoıoıara, arpşkara. Içauəlou anəł eioıınə aɟaak̦əra adnak̦əloiţ, ahair ala-loiţ iara aynəuçqa ubri aq̦ſara-ala. Iaiuoiţ ieiha irxərhaganə iqou amaꝑaxukua, aʒgıə-açiaa-rzə.

Açara dəukua zmaz rpəłarakua iqarçaz iahdərbeiţ, anəł iguʒou zgual-ssou anəłkua işroua 70-80-nꝑ eihanə, eilacalanə eilayanə iqou anəłkua reiha.

2. Aɟmaꝑa iazəqaçom anxaɟa rəmxuəsta aɟaak̦əra azənxarꝑ. Anxaɟa rəməxkua iun mzanʒa ineihangıə ianərzəmɟaoıuoua əqouɲ, art aamtazə adgıəl ioıuoıuanə eilaloiţ, ɟma-ꝑala adgıəl aɟaoıuara daaraʒa iuadayəuɲ. ɟmaꝑala exəoııoıianə iɟaoıuou adgıəl agual dəunə ioıuoıuanə iaanxoiţ ajala işərħoua eipş, eixa quəuala iuzeiymrłłaua. Aɟaoıuara danalga-

lak̦ı anxayə ikuiçoiţ aɥalţ anəł gual icqıarcə, axa igutak̦ə izənagʒauam. Aɥalţ anəł ya arsaboiţ, anəł gual aanxoiţ işnəł-gualəu dzak̦ıəmsʒak̦ua. Ari eipş aɟaoıuara aſtaxı anəł-gual xəxı inxoiţ. Alaçarazə ari eipş anəł duk̦ iapsam (uaxuapş asaxıa № 1).

3. Aɟmaꝑa ckıa iazaarħuam caqaꝑəi anəł, nasgıə ibzianə anəł uac azəqaçouam. Oyə igueitarꝑə iqaloiţ auc anəuɟaoıualak̦ı aſtaxı, iara agualkua xəxı işəkuəpsou.

Uərt ua ixyaaueiţ, nas apşa eitanagoiţ, abas ala auac xutak̦ izꝑəu iɟəpxastaxoiţ amala.

Asaxıa 1. Iɟaoıuam adgıəl—zegıə gualxəeiţ, uərt agual-kua eixa-quəuala amzar, nxay ɥalţla iuzeiqurpom.

Eitanərɟaoıuoua uəsqan, rapxıa ianərɟa-oıuouaz iaanxaz imcqıaz aɟaħa eita aana-rħueiţ, uəi zənʒa iyaʒoiţ.

4. Aɟmaꝑa—aꝑa-guaməi axuaɥakuei rzə nərɟagas ixuartam. Ubartkua rnərɟarazə

adgıəl çaulanə aʃaoıuarei aarħrei ataxəuɲ. Uəsqan aᴩa-guaməi axua pşkakuei axuaɥa pərxagakua rəkˌuţaoıkuei, aɥa kˌəlzəţ-ţauei, gesenᴩəi amçəi, aɥa kˌapei agıərtgıə itapsoiţ aʃəʃxua-aʃtra, ua anəî-gual anrəkuhalakˌı intanţa icoiţ.

5. Aʃmaᴩa-zənɜaskˌ imanîalam-ixuartam aura aʃtəxrazə ađaɜei apsʃarazə iʃtou amxuəstei asamquər təpəi rəʃaoıuarazə.

Abas iqou adgıəl aʃaoıuara iaanagoua: aᴪə urguaqrouɲ, ma aʃmaᴩa pţarouɲ.

6. Ɔmaᴩala ixəoıioıianə iʃaoıuou adgıəl açiaa adackua arᴪiauam—iazəroıuoıuauam.

Ɔmaᴩala iʃaoıuou adgıəl aᴪə axə qazçaua autratəxkua; asaţalia, aɥərxal, aɥərkˌua, aţurneps agıərt axə qazço auətra təxkua zərzəqamçoua, izəqamloua—irtaxəuɲ içauəlan iʃaoıuou anəî guɜa azən ouɲ. Abartkua rəlaçarazə 9 sanţimeţrkˌ iʃaoıuou adgıəl zənɜa oyə ixuouam.

7. Aʃmaᴩa aaləx maɥəuɲ. Idərəuɲ ʃmaᴩala məşkˌə gekˌţar-bzakˌ eiha şəuzəmʃaoıuoua, axa aʃaoıuay iᴪkuei iarei ʃgıaɜa rəmɥ dnarîoiţ.

Ɔmaᴩala iʃaoıuau adgıəl iataxəuɲ ajla raʃanə, qara-qara iuʃcoiţ 3 cenţnerkˌ rqənɜa gekˌţarkˌ aᴪə.

Izban? Izban umboi igualnə iʃaoıuouɲ—aɥalţ ajlakua zagıə kˌunagala anəî iazəçaçom, xəxı anəî aᴪə iaanxakuaz ajla zegıə pxastaxoiţ.

8. Ɔmaᴩala ilaçou ajla anaaua eiqaramkua akˌə eihanə, akˌə eiçanə iaaueiţ. Ɔmaᴩala ilaçou anəî aᴪə, eimazakˌnə izaauam. Qara ijɲaxoiţ qara, agıəkugəlaɜam. Agualraᴪa adgıəl agıəçiaauam itaʃəuɲ, izban uħar açiaa pşka uərt agualkua izrəçiaauam irəçaxoiţ.

Ɔmaᴩaləei ɥalţləei auəs zəzuəu anəî rapkıa akua annakuîalakˌı eilayoiţ, eiquʃʃoiţ, ţəxıᴩəi anəî kˌıakˌıaxoiţ. Açiaa iyeiua izəţəçuam akˌər aamta, innakˌəloiţ. Ari gueiar qaloiţ anxayə iaarəxərta dgıəl aᴪə znənkˌua (uaxuapş asaxıa № 2).

Anxoyə aᴪəyra maɥnə izaua ʃmaᴩala ᴪeimkˌua iadgıəl auəs axıaziua auɲ. Ikunaţouma anxayə ojʃtarnaxəsgıə inxamya aᴪə ʃmaᴩa imazaracə?

Asaxıa 2. Ɔmaᴩala iʃaoıuou naɲəla ilaçou adgıəl ikuiaau armaraxı amxaᴪə.
Kˌuatanla—riadnə alaçaga ala ilou armaraxı amxaᴪə.

Uajə USFR aʃmaʁakua, akˌosulkua agıərt ajəʁ hazlanxoz pəxıa işahħaz eipş rxəpxıazara nazoiţ 5 milionkˌ rqənza. Adgıəl auəs azuəgakua zegıə ɲracenţla 43 qaloiţ, daʁakˌala iuħozar abza-aqara. Iaamtouɲ ſta aʃmaʁa akˌaʃra. Rəbza eiharayəkˌ iaġkuaz guartan, aʁə kˌuatankua rəla rʁeikudərʔeiţ, uajə haazkuəlaz anxaja rənxamyaʁə iʃərçəiţ atrakˌţor. Aʃmaʁa açəxua zlapahʃarəzei, iaba-agari amal, aʃmaʁa ʁəkˌuatanla ma trakˌţorla izlahaɲsaxra—uəi naq haxʃajaɲ.

Akˌuatan.

Adgıəl alaçarazə ibzianə auəs anazəuua akˌuatan bzia umazarouɲ.

Akˌuatan oıuoıuouɲ. Uəi iazəmanʔaloup anəʔ kˌuaha aʃaoıuara. Kˌuatanla iuʃaoıuoi eiha açauəlara atanə, aʃmaʁa açkˌəs 15-18 santˌimeţra rqənza, ari açauəlara azxouɲ anə arguzarazə, alaçarazə, imanʔalaxarazə. Içar ſſnə ianəuʃaoıuoua akˌuatan anəʔ aʃaakˌəra aqənza inazoiţ. Ubri aqnəʁ kˌuatanla iʃaoıuou anəʔ, aaryara aan raʃakˌ igualxom anəʔgıə uəi aqara isabaxom aʃmaʁala iʃaoıuou eipş. Akˌuatan aʃmaʁa eiha imanʔalouɲ. Kˌuatankuakˌ qaloiţ axuɥkuaʃqıa alaʃaoıuaua. Auəs-uəga xutakua akˌuatan iamou: apəza, aʃeixa, aʃəſxua. Apəzei aʃe-

ixəei usəs irəmou, ganxəei çaqai eiydrəssoiţ. Apxıaʁəi akˌuatan axuta aʃəſxua, uəi eskıəngıə zegıə rqnə eipşnə iqaçam, qara ixənaaʔa iqaloiţ, aʁaqaragıə ikuqıaqıaʔa iqarçoit. Ubri aqnəʁ eipşnə irəpxıazom aʃəſxuakua acilindr oforma zmou (ixuou), nasgıə abrəu-bzei-abrəu nazei ireipşnə iqarçoiţ. Akˌuatankua abrəu ʃəſxua zmou ibzianə adgıəl aanarħueiţ. Uərt akˌuatankua irəlaʃaoıuoiţ zʃaoıuara ʃgıou iđazou, iaxıdarou uħa ireipşəu adgıəlkua rʁə Akˌuatankua cilindr ʃəſxua zmou adgıəl. bzianə irəcqıoiţ iagıə eilarəpsoiţ. Ubri aqnəʁ eiha xuartara rəlouɲ aʔəstakua rəʃaoıuarazə.

Irəçarkˌəua aʁkua rxəpxıazarala akˌuatankua eildərgoiţ—ʁəkˌ zçarkˌəua eiha ilasəuɲ, ʁəkˌ inanagaşa. Уʁəkˌ zçarkˌəua uəi eiha ixıantouɲ. Уʁəkˌ zçarkˌəua akˌuatan ʃaoıuoiţ eiha eioıınə: eiha amɥ atanə iaxoiţ, ibzianə iarəssoiţ, iacqıoiţ, iaanarħueiţ; amaſəna bzia anəqauçaxəua y-ʁəkˌ açaukˌərʁ iqazarouɲ. Ubri aqnəʁ auəs urazə akˌuatan bzia ala, iapçaʁəuɲ aiʃajara—eibəħanə uaaħla adgıəl auəs azəurazən ʁeidkˌəlarala. Eeiharakˌ hara hanxayə inxaraʁə iadgıəl iaxınəʔ—eikuaʃaram inəqurgoiţ ʁəkˌ zçarkˌəua akˌuatan, zʃəſxua brəu bza zmou.

ЛЕНИНГРАДСКОЕ
С.С.С.Р.

Uərt bziouɲ dgıəl aarəxgas iaxınəʔ-xıantarami exıɦəstakuoui rzə. Uərt raxıҧ kˌuatan bzias ipxıazaҧəuɲ akˌuatan „grazdanin“ (jlar iriuou) Uəi akˌuatan işeibakˌu ialxəuɲ aqər. Aqər anatoiţ uəi aoıuoıuara auəs uraҧə. Uəi akˌuatan harakˌəuɲ, ioıuoıuouɲ, arxua iamou zərtaua aʒəʃxua, ubart rəqnəҧ auəs urazə daara imanʔalouɲ. Akˌuatan anəʔ axulaɣnə izəqalom, hara haʒmaҧa eipş, nasgıə ibzianə auəs aueiţ auac akˌupsanə aʒaoıuaraaanə.

Akˌuatan zəzbaxu hamou „grazdanin-ɦa“ qarçoiţ azauad „ɲrafinţern“ xızəs izmou aҧə pasa briansk˛ zaxızəz, nasgıə agıərt azauadkua rqəngıə. Ari akˌuatan axu raʒam-zənzask˛ iaxuəu 13 maatk˛-rouɲ. Ari akˌuatan auiţ iraʒanə anəʔ axıəpsəlaməz ahablakua rҧə, anxaʒa eiharak˛ iaxıəlarço asamquri akunəi; dəryagıəx auəs bzianə ialouueiţ ҧəzaʇək˛ zçarkˌəua acilindr ʒəʃxua zmou akˌuatan germanҧi azauad Sakˌka itnaʒəz. Ubri azauad aqaçaʃa-alaʇqıa iqarçoiţ hara hzauadkuagıə „Ɲrafinţernəi“ akˌsai-qapʃəi ubas agıərtgıə. (Uaxuapş asaxıa № 3).

Abas auɲ uəi akˌuatan dşaxʒajaua agranom A. Zubrilin, ajɲayək˛ anxaʒa eicərdərua iiyəz iʔqkua rəla.

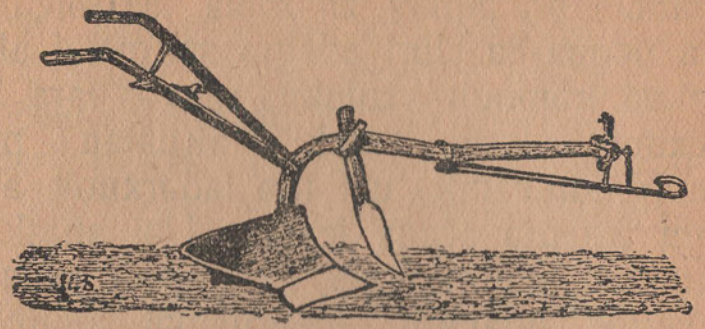

Asaxıa 3. Akˌuatan Sakˌka (SƤ6.)

Ari akˌuatan iamazkˌəua ҧəzaʇək˛ zçarkˌəua akˌuatankua raxı kˌuatan əqam. Uəi oıuoıuouɲ, ilasəuɲ auəs ura aҧə. Sara auəs alazuan 14-15 şəkusa, axa qara pҧərak˛ amam, amala aʒəʃxua anxalakˌı ihapsaxəuan.

Abri auɲ aʒaoıuaga aaiҧəçqeiţ izəmkˌəcəz nxayək˛ yənҧqa-xənҧqa dala-neiyein, sara sənxaraҧə. Ari akˌuatan auəs aueiţ aɦəstakua rҧə ҧəzaʇək˛ zçarkˌəua akˌuatankua raçkˌəs eioıınə. laxuɲ 14 m. 50 k˛. egıneihangıə. Уҧək˛ zçarkˌəua akˌuatankua raxı eiha idəikˌəlar qaloiţ Sakˌkaҧəi kˌulţuəraҧ ʒeixa zmou akˌuatan, pxıa pənɦala amanə.

Uəi qarçoiţ hara hҧə, hara hzauadkua rҧə, agıəi ҧək˛ zçarɦoua akˌuatan „Grazdanin“ axıəqarço aҧə.

Auəs uraan aҧtənɣkua rҧə akˌuataɲ axala inəqoiţ aʒaoıuayə icxəraara adagıə. Amala axənɦra aan iataxəuɲ içəxnə irxənɦnə eita açа-

rgəlara. Ubri aqnəꝑ znəzənla iaxıʒərçaloiţ, mala nəqua-ħa. Ubri adagıə sak̦ovꝑəi ak̦uatankua irəmouɲ axutakua rnayəs iara irəməcxunə daɸa xutak̦; ak̦uatan pənħala (ɲredɲluʒnik̦), uəi rxə iadərxuoiţ aꝑaguam arɷaza açaqa icarazə. Uəi ahask̦ıən guamkuei, aliɥink̦akuei, ipərxagou axuaɥamaɥakuei nnarɟoiţ. Aꝑaguaməi aliɥink̦akuei axuaɥa pərxagakuei aɟəʃxua təp iantapsalak̦ı anəł gual rəkuhaueiţ iagıətanɟoiţ. (Uaxuapş asaxıa 4).

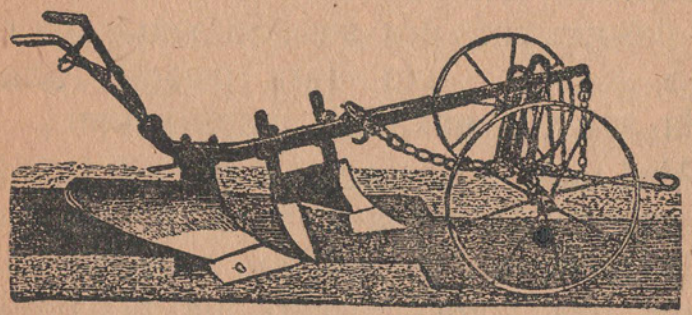

Asaxıa 4. Sak̦k̦aꝑəi ak̦uatan (a).

Ak̦uatan Sak̦k̦a açk̦əs eiɷıəu ɸəla aɟaɷuaga apşaara daara iɟgıouɲ. Uəi daara ibzianə imanłalanə iqouɲ asamquər laçartaazə. Iɟaɷuoiţ ibzianə adgıəl açaqa axə qazçoua autra-təxkua rzə. (20 sanţ. rqənʒa).

Ojə halaɟajaɲ eiha ifeidou aarəxra-aɸə ak̦uatani-aɟmaꝑei. Idərəuɲ, cenţnerk̦ aqənʒa ajla eiçanə işagoua ɟmaꝑala ianəlarço aç-

k̦əs. Hara iaadəruazar, k̦uatanla iɟaɷuanə alaçara aan gek̦ţark̦ aɸə iataxəuɲ ajla cenţnerk̦ açk̦əs eiçanə ɟmaꝑala ilauçaua eiha. Cenţnerk̦əi bʒak̦əi aɸəyra gek̦tark̦ iaanaʃtuazar, gek̦tar cəpxıaʒa iməcxunə iahnatoiţ 2-2½ cenţ. Anxayə inxaraɸə iqazar 3-4 gek̦ţar ilaçanə, iacnə inatoiţ 40-50 maatapara. Ari iaanago uəi auɲ: ak̦uatan şəkusək̦ ala axə ɸnaxəueiţ.

Hara h-soveţ eihabəra akət nxarra aiɷıꝑraxı, aagləx iadnaçeiţ iqanaçarazə, iqanaçac açk̦əs ineihanə 2-3 miluan rəla 1930-31 ş. rzə ak̦uatankua tnaɟrazə. Abas ala inahak̦ʒarouɲ aitapsaxra aɟmaꝑa ak̦uatan ala, iaahadgəloua axəşəkusa rəla.

Hara işaabaz ala ak̦uatan bzia y-ɸəɷuɷuak̦ ataxəuɲ. Anxayə xazə zmacara inxoua imam y-ɸək̦, imazargıə iairəxəz uərt irɸeiçar ak̦uxoiţ, Ubri aqnəꝑ anxaɟa alagəeiţ eiyəzarəla rɸeidk̦əlanə adgıəl auəs azəura, rɸeicərxəraanə ak̦uatan bziakuei amaʃəna bziakuei rədərgalarazə aţrak̦ţorgıə narəlaçanə. Aɸeidk̦əlara eiyəzara eidnak̦əloiţ anxaɟa aɸədaɟa. Aimɲerialiskuei aynuçqaꝑəi aibaʃrakuei raan irəxqıanə aɸkua rxəpxıaʒara maɥxəeiţ. Aħəntkarraɸə aɸkua zlarzəmxoz raɟaxəeiţ. Hara ojəgıə ihamouɲ aɸə zmam anxayə-nxarakua. acenţr nəł eikuaɟa

15613
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
АБХАЗИИ им. И. Г. ПАПАСКИР

ak̦uṣa aɸə 40% ɸə zmam anxaɟa əqouɲ, agutanɽə Volga açk̦ar-aɸə 32%, ayadaxıɽəi K̦avk̦az-aɸə 36%, ari aɸədara axa rɽaara aɸkua rçak̦ərakua rəla k̦ər aamta ataxəuɲ.

Araqa aṭrak̦ṭor haxuoiṭ. Aṭrak̦ṭor zeipṣəqam maſənouɲ, ak̦əta nxara auəskua zegıə rzə imaɽaxuɲ. Iahħaɲ, aɟaɷuara, aɥalṭra, alaçara, arxra, agərtgıə rzə.

Eiharak̦ imanƚalouɲ aṭrak̦ṭor aɟaɷuara-azə. Aɟaɷuara anayəsgıə aṭrak̦ṭor rxə iadərxuoiṭ rçəsəgas, iahħaɲ aṭrak̦ṭor 20-25 ɸə rəmɥ rgıəɟəgas izmou (Ainƶiner Belenɥikov iahasab-ala), iarçsueiṭ: aɽaɽaga, abaraban 152 sanṭimeṭra aurasə izmou. Aʒlagara ɥarxı x-ləuk̦ zərgıəɟua; aɽa ɲres 5 ṭonk̦ rqənʒa zərɽaua (300 ɲut); axuarxı gıəɟə. 100 nəzəkı liṭr uaxək̦əi-ɸnak̦əi aʒə xunəzgoua anasos; adinamo maſəna afəmca laṣara azə 180 lamɲa zərlaṣo 16-16 ɟəmza zmou. Aṭrak̦ṭork̦ua zegıə-rəmɥ eipṣəm; 10 ɸək̦ rəlṣara iark̦nə 80-ɸ rəmɥ aqənʒa izmou əqouɲ. Auəsgıə rueiṭ gazla, xəlya—psəlyala nasgıə fəmcala.

Aṭrak̦ṭor h'Apsnə zaxıənq̦ara iamanƚalam, axa arxakua rɸə iamanƚalouɲ egı dərɟaɷuaeiṭ.

Aṭrak̦ṭor axızəmneiua xəmpada iapçaɽəuɲ ak̦uatan, zənxara ſtəzxərcə, eiɷıəzɽərcə ztaxəu, ubas agıərt anərxaga maſənakuagıə.

1462